GYVIEJI ARCHYVAI

Spaudos darbuotojas Jonas Latvys

Praėjusio amžiaus ketvirtojo dešimtmečio Lenkijos okupuoto Vilniaus lietuviškos spaudos leidinių redaktorius ir bendradarbis Jonas Latvys gimė mūsų rajono Matuizų seniūnijos Šarkiškių kaime

Už nežinia kokią informaciją konfiskuotas (laikraštis „Kronika“ – **red.**) 1938 m. Nr. 4 (jo nėra laikraščio komplektuose), nes sausio 28 d. Nr. 5 išėjęs su balta dėme vietoj kažkokios žinutės „Korespondencijų“ skyrelyje. Ten yra kelios korespondencijos ir iš mūsų krašto. Viena – iš Pošalčių kaimo. Sausio 22 d. į sodžių atjojo Valkininkų KOP`o 50 raitelių ir policininkas. Apsupę 5-kių gyventojų sodybas, kareiviai jose padarė kratas. „Išversta kluonuose šiaudai, išbadyta stogai, o pas St. Aliukonį net tvarto mėšlą išvertė. St. Kriaučiūno pirkios grindis išvertė, o Ignoto Čėsnio šulinį kartimis išbadė. Taip pat visi daiktai smulkiausiai apžiūrėti, net moterų raizginėlių neaplenkiant. Ko ieškojo, nežinoma. Radę lietuvišką knygą ar kelendorių klausinėjo iš kur gauta, ką reiškia paskiri žodžiai. Po kratos kai kam dingo valgomųjų dalykų (dešrų, sūrių ir pan.).“

1938 m. kovo 25 d. Nr. 13 konfiskuotas dėl str. „Diplomatinius santykius užmezgus“ (po įvykio Trasninke su lenkų pasieniečiu naktį iš kovo 10-osios į 11-ąją) ir pastraipos „Dėdės Miko dūmojimų“ pradžioje. Dėl kažkokios informacijos p. 2 konfiskuotas gegužės 28 d. Nr. 23. Birželio 24 d. Nr. 30 išėjo su beveik puse balto pirmojo puslapio, nes Nr. 29 konfiskuotas; kas jame rašyta, nežinome. Baltas p. 1 trečdalis rugpjūčio 27 d. Nr. 40, nes Nr. 39 dėl kažko buvo konfiskuotas. Balta p. 1 pusė ir ketvirtadalis p. 3 rugsėjo 9 d. Nr. 43, nes Nr. 42 konfiskuotas už vedamąjį straipsnį ir straipsnelio „Spaudos konferencija Kuratorijoje“ pastraipą bei dalį „Korespondencijų“ skyrelio. Taip pat konfiskuotas rugsėjo 30 d. Nr. 46, nors jo priedas „Ūkininko žodis“ Nr. 5 paliktas. Iš rugsėjo 30 d. pakartotinai išleisto Nr. 47 aišku, kad Nr. 46 konfiskuotas net dėl trijų straipsnių: R. Vainiaus „Taika gelbėjama silpnesniųjų tautų sąskaiton“ – apie Hitlerio politiką Čekoslovakijos atžvilgiu, str. „Tik ištisai spręstinas klausimas“ – apie Vilniaus krašto lietuvių švietimo būklę ir str. „Kultūrinis kaimo vaizdas“ – apie „Ryto“ ir „Kultūros“ draugijų skyrių uždarymą Švenčionių krašte bei lietuviškos spaudos platinimo sunkumus; „Ūkininko žodis“ su skyriumi „Laisvai valandai“ nekonfiskuotas. Nereguliariai spausdintas skyrius „Laisvai valandai“ paprastai būdavo 1-4 puslapiai gausiai iliustruoto teksto pasiskaitymui apie pasaulio įdomybes ar Lietuvos įvykius.

Paskutinį kartą „Vilniaus žodį“ kaip leidėjas ir redaktorius J. Latvys pasirašęs 1938 m. rugsėjo 30 d. Nr. 47. Nuo spalio 7 d. Nr. 48 leidėjas, o vėliau ir redaktorius buvo Vincas Žilėnas. Tačiau laikraščio konfiskavimai tęsėsi. Pvz., konfiskuotas jau spalio 21 d. Nr. 50.

Ir be anksčiau minėtų rašinių laikraštyje gana dažnai kas nors būdavo rašoma apie mūsų kraštą. 1934 m. kovo 15 d. Nr. 4 yra žinutė, jog neseniai per administracijos liniją pervažiavo dviejų lietuvių karininkų lydimas automobilis, šioj pusėj sutiktas labai iškilmingai. O tai buvo žinomo Lietuvos dvarininko, J. Pilsudskio giminaičio grafo Zubovo automobilis. Zubovas „įsėdo Varėnos stoty speciališkai jam paruoštan greitajan traukinin ir nudūmė Varšuvon.“ Gegužės 31 d. Nr. 11 išspausdinta korespondencija iš Rudnios bažnytkaimio apie lietuvių ir lenkų prieštaravimus bažnyčioje, kun. A. Raupelio antilietuvišką elgesį. Apie šį kunigą rašyta ne kartą. Lapkričio 10 d. Nr.27 – korespondencija apie tai, jog Biekšių kaimo gyventojas Pranas Biekša su žmona spalio 28 d. važiavo namo iš Valkininkų. Privažiavus geležinkelį pasirodė traukinys nuo Vilniaus. Jam praėjus, Biekša užvažiavo ant geležinkelio, bet čia atlėkė Varšuvos traukinys. Vyras su žmona užmušti vietoje. Našlaite liko 5 metų dukrelė. P. Biekša buvo susipratęs, pažangus lietuvis patriotas, valsčiaus tarybos narys, lietuvių reikalų gynėjas. Už tautinį veikimą kelis mėnesius sėdėjęs kalėjime.

1935 m. vasario 1 d. Nr. 3 išspausdinta korespondencija iš Dubičių – apie gyventojams nepakeliamus mokesčius. „Pas sekvestratorių (teismo vykdytoją. – *Aut. past.*) jei kas primygtinai pareikalauja už ką reik mokėti, tai tuojau tam ką nors aprašo licitacijai, nors būtum visai mažai neužsimokėjęs.“ Gegužės 1 d. Nr. 13 – korespondencija iš Valkininkų. Išvažiavus kun. P. Bieliauskui, klebonauti atsikraustė N. Abaravičius. Kartu atvažiavo keturios moterys (viena su vaiku), zakristijonas ir varpininkas. Visi kalba tik lenkiškai. Per Velykų rekolekcijas klebonas lietuvius, reikalavusius priimti išpažintis lietuviškai, išvadino bolševikais, kiaulėmis ir kt. Rugpjūčio 1 d. Nr. 22 – „Dėdės Miko dūmojimai“ apie Marcinkonių apylinkes.

1936 m. kovo 1 d. Nr. 10 pranešta, jog Žiūruose policija surašė protokolus: Augustui Pigagai ir Petrui Ščesnulevičiui už lietuviškų kepuraičių nešiojimą, o Br. Ščesnulevičiūtei ir E. Pigagaitei už tai, kad Šv. Kazimiero dr-jos skyriaus Vasario 16 d. rengtam vakarui jos išmokė vaikus lietuviškų dainų ir deklamacijų. Liepos 11 d. Nr. 26 išspausdinta korespondencija iš Kamorūnų, kur „Kultūros“ skyriaus pastangomis birželio 14 d. surengtas iškilmingas susirinkimas gegužės 9 d. mirusio D. Alseikos atminimui pagerbti. „Žmonių susirinko pilna pirkia.“ Dalyvavo Šv. Kzimiero dr-jos nariai. Skaitytos paskaitos, straipsniai iš laikraščio, deklamuoti eilėraščiai. Emilija Staniulytė padainavo „Sunku gyventi žmogui ant svieto.“ Susirinkimas baigtas Tautos himnu.

1938 m. gegužės 6 d. Nr. 20 korespondencijoje iš Drucminų skundžiamasi sunkia kaimo būkle, baudomis už nesumokėtus mokesčius ir dar 1936 metais vaikų praleistas pamokas valdiškoje mokykloje, varžymais ganyti gyvulius valdiškame miške. Liepos 29 d. Nr. 35 str. „Uogų ir grybų krašte“ rašoma apie Marcinkonis. Teigiamai vertinama lietuviškų kooperatyvų veikla. Tačiau „Marcinkonių valsčiaus gyventojų užsiėmimai miškuose turi ir blogą pusę. Pasinėrę uždarbiuose neperdaug dėmesio kreipia švietimo reikalams.“

Net septynios enciklopedijos ir Žygintas Būčys knygoje „Kultūros istorikas, muziejininkas Vincas Žilėnas“ (Vilnius, 2011, p. 7) rašo, kad „Vilniaus žodžio“ redaktoriumi dar nuo 1935 metų buvo V. Žilėnas; vienintelė „Lietuvių enciklopedija“ nurodo 1938 metus. Esmę Ž. Būčio knygoje patikslina Jūratė Burokaitė (p. 213): „Vincas Žilėnas „Vilniaus žodį“ faktiškai redagavo nuo 1935-ųjų, o 1938 m., įsigaliojus naujam Lenkijos spaudos dekretui, jis privalėjo pasirašinėti vyr. redaktoriumi.“

1937-1939 m. kaip atskiras leidinys ėjo „Vilniaus žodžio“ mėnesinis priedas „Kūryba ir kritika.“ Leidinys nenumeruotas ir be datų, platintas su eiliniu „Vilniaus žodžio“ numeriu. „Kūrybą ir kritiką“ J. Latvys pasirašinėjo tol, kol ir „Vilniaus žodį.“ Pagal bibliografų suteiktą numeraciją paskutinis J. Latvio pasirašytas buvo Nr. 13. Nuo Nr. 14 – leidėjas Vincas Žilėnas, ats. redaktorius Albertas Krinickas; vėliau leidėjas tebebuvo V. Žilėnas, o redaktorius Jeronimas Cicėnas. Kitas „Vilniaus žodžio“ priedas „Ūkininko žodis“, rašęs apie žemdirbių reikalus, nereguliariai spausdintas eiliniuose laikraščio numeriuose. Jo leidėju ir redaktoriumi irgi pasirašinėjo J. Latvys.

Pasak rašinio pradžioje minėtų dviejų enciklopedijų, J. Latvys 1938-1939 m. buvo laikraščio „Lietuvos žinios“ korespondentas Varšuvoje. Tačiau „Žurnalistikos enciklopedija“ toliau, kaip ir kiti šaltiniai, rašo, kad tais metais „Lietuvos žinių“ oficialus korespondentas Lenkijoje buvo Vincas Žilėnas (1907-1982). Tad ar reikėjo laikraščiui Lenkijoje dviejų korespondentų? Bent 1938 m. „Lietuvos žiniose“ kas mėnesį, dažniausiai su rubrika „Laiškai iš užsienių“, randame po 1-3 V. Žilėno rašinius – to meto Lenkijos politinio bei ūkinio gyvenimo apžvalgas ar išplėstines informacijas. Nuo sausio 12 d. Nr. 8 (str. „Lenkijos užsienių politika be aiškaus kelio“) jis pasirašinėjo slapyvardžiu V-ius, o nuo spalio 7 d. Nr. 230 (str. „Lenkija ir Čekoslovakija po aštriojo konflikto“, kai spalio 1 d. Vokietija nuo Čekoslovakijos atplėšė Sudetus, o Lenkija tą pačią dieną – Tešino Sileziją su ten gyvenusia lenkų tautine mažuma) – pavarde. Tuo tarpu J. Latvio pavardės niekur nėra.

Abi anos rašinio pradžioje minėtos enciklopedijos teigia, jog J. Latvys bendradarbiavęs 1939-1941 m. ėjusiame laikraštyje „Vilniaus balsas.“ Laikui bėgant keitėsi ne tik šio laikraščio leidėjai, redaktoriai, turinys, bet ir apibūdinimas. Nuo 1939 m. spalio 28 d. Nr. 1 – Lietuvos kariuomenės įžengimo į sostinę dienos – laikraštį redagavo kolegija, nuo lapkričio 2 d. Nr. 6 redaktorius buvo R. Mackevičius (Mackonis), o leidėjas K. Kriščiukaitis. Šalyje keičiantis valdžiai nuo 1940 m. birželio 22 d. Nr. 143 redaktoriumi tapo Albinas Žukauskas, leidėjas tebebuvo K. Kriščiukaitis; ilgainiui laikraštį vėl pasirašinėjo redakcinė kolegija. Deja, vartant laikraščio komplektus J. Latvio pavardės niekur neteko rasti nei kaip straipsnių autoriaus, nei kaip redakcijos administracijos darbuotojo (Vilniaus miesto savivaldybės tarnautojų ir darbininkų mitinge 1940 m. birželio 26 d. kalbėjęs komunistų veikėjas neva lietuvis Latvys iš tikrųjų buvo žydas B. Fridmanas).

Šia proga priminsime „Vilniaus balso“ 1941 m. sausio 10 d. Nr. 8 Gulbino informaciją iš Varėnos II. Sausio 12 d. vyko rinkimai į TSRS Aukščiausiąją tarybą. Pasak informacijos, prorinkiminis darbas Varėnoje vyko labai smarkiai. Ypač aktyvūs buvo mokytojai. „Ypatingai pasižymi savo aktingumu Varėnos II pradžios mokyklos vedėjas Mickus Juozas, kuris jau suorganizavo 10 propagandinių susirinkimų Mitraukos kaime ir aplankė namuose visus 78 rinkėjus.“ Deja, birželio mėnesį mokytojas su žmona Ona buvo ištremtas į Altajaus kraštą ir į Lietuvą sugrįžo tik 1958 m. (apie tremtinius išsamiau rašyta „Merkio krašto“ 2017 m. birželio 2 d. Nr. 41 – „Mokytojai – bolševizmo aukos“).

Kadaise Vilniuje veikusios Lietuvių mokslo draugijos raštų „Lietuvių tauta“ IV knygos 3 sąsiuvinyje (1932 m.) esančiame A. Valaičio straipsnyje „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos istorijos“ tarp nuo 1927 m. lapkričio draugijai talkinusių asmenų paminėtas studentas J. Latvys. Jis, studentas, yra draugijos tikrųjų narių sąraše (į draugiją įstojęs 1930 m. lapkričio 2 d.). „Lietuvių tautos“ V knygoje (1936 m.) išspausdintoje apžvalgoje „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“ rašoma, kad 1932 m. gegužės 7-8 d. vyko XXIII visuotinis draugijos narių susirinkimas. Anot draugijos pirmininko pranešimo, per ataskaitinį laikotarpį nuo 1930 11 01 iki 1932 05 07 tarp draugijos turėtų padienių darbininkų buvęs Jonas Latvys. XXV metiniame LMD narių susirinkime 1934 m. gegužės 26-27 d. J. Latvys buvo prezidiumo sekretorius. Apie tai „Vilniaus žodis“ parašė 1934 m. gegužės 31 d. Nr. 11 „Kronikoje.“

1935-1940 m. J. Latvys buvo Vilniaus krašte veikusios „Kultūros“ švietimo draugijos valdybos narys. Apie draugijos veiklą gana daug rašė „Vilniaus žodis.“ Laikraščio 1933 m. birželio 17 d. Nr. 11 „Kronikos“ žinutėje „Nauja liet.[uvių] „Kultūros“ dr-jos valdyba“ pranešta, jog birželio 3 d. visuotinis draugijos narių susirinkimas išrinko naują valdybą; J. Latvys išrinktas knygininku. Apie „Kultūros‘ narių visuotinį susirinkimą ir naujos valdybos išrinkimą pranešta laikraščio 1934 m. birželio 15 d. Nr. 12. Šį kartą J. Latvys buvo išrinktas kandidatu į draugijos valdybą.

„Vilniaus žodžio“ 1934 m. sausio 15 d. Nr. 1 yra korespondencija iš Kamorūnų „Kultūrininkai veikia“ – apie sodžiuje kelintus metus gyvuojantį „Kultūros“ skyrių. Pernai skyrius surengė tris vakarus, buvo susirinkimai lakūnams S. Dariui ir S. Girėnui, kunigams P. Kraujaliui ir M. Rudziui pagerbti. „Vasarą norėta suruošti gegužinė, bet vietos girininkas nesutiko įleisti valdiškan miškan ir dėl to gegužinė neįvyko.“

1933 m. vasario 9 d. J. Latvys pasirašė mašinėle spausdintą pareiškimą: „Šiuomi pareiškiu Lietuvių Ūkio Draugijos Valdybai Vilniuje, kad noriu tapti tikruoju Draugijos nariu“ (gauta vasario 13 d.; *MAB f. 65, b. 38*). Dar trijose to paties fondo bylose taip pat minimas Jonas Latvys: Šarkiškėms atstovavęs Lietuvių ūkio draugijos metinio suvažiavimo 1933 m. vasario 14 d. dalyvis, Šarkiškių žemės ūkio ratelio valdybos narys ir sekretorius bei kt. Tačiau čia J. Latvys supainiotas su Šarkiškių žemės ūkio ratelio pirmininku A. Latviu (*MAB f. 65, b. 45*).

„Lietuvių enciklopedijoje“ rašoma, kad 1939 m. rudenį Lietuvai atgavus Vilnių, J. Latvys pradėjo dirbti miesto savivaldybės Socialinio skyriaus viršininku. Anaiptol, į tarnybą Vilniaus miesto savivaldybėje 1939 m. lapkričio 30 d. priimtas J. Latvys iš tikrųjų buvo paskirtas Socialinės pagalbos (ar Socialinės apsaugos?) skyriaus viršininko Boriso Baublio padėjėju (*LCVA f. 415, ap. 3, b. 111-113*). Jis kaip savivaldybės skyriaus viršininko padėjėjas minimas tarnautojų, norinčių gauti bulvių per „Lietūkį“ ir malkų, sąrašuose (*b. 122*). Savivaldybės etatinių darbuotojų sąrašo (*b. 114*) grafoje apie priklausymą tam tikroms organizacijoms rašoma, kad Lenkijos okupacijos metais J. Latvys priklausęs Vilniaus lietuvių studentų sąjungai, Lietuvių mokslo draugijai, „Kultūros“ švietimo dr-jai, Vilniaus lietuvių meno ir literatūros dr-jai, Lietuvių ūkio dr-jai, kooperatinėms bendrovėms „Rūta“ ir „Liaudies bankas“, Dr-jai Vilniaus kraštui remti ir Dr-jai kovai su TBC. Nevedęs.

Apie J. Latvio tariamą rašymą „Lietuvos žiniose“ ir „Vilniaus balse“ teigiama ir knygoje „Kraštiečiai. Varėna.“ Pasak „Lietuvių enciklopedijos“ ir „Žurnalistikos enciklopedijos“, J. Latvys buvo parengęs redaktoriaus užrašus „Svečiuose pas lenkų cenzorius.“

Gaila, bet Jono Latvio kūrybingumui išryškinti trūksta tiesioginės informacijos, nes nepavyko rasti „Vilniaus žodžio“ archyvo. Lietuvos centriniame valstybės archyve esantys dokumentai – daugiausia 1939 m. prenumeratorių sąrašai, finansų apyskaitos, kvitai (*f. 1268, ap. 1, b. 22-28*) apie laikraščio turinį nieko reikšmingesnio nesako. Šie dokumentai mums įdomūs nebent tiek, jog parodo, kad „Vilniaus žodis“, nors jau ir ne J. Latvio pasirašinėtas, mūsų krašte buvo gana populiarus. Pavyzdžiui, Petras Karlonas iš Mergežerio 1938 m. lapkričio mėn. atsiuntė 8 prenumeratorių pinigus; apsilankęs laikraščio redakcijoje, prenumeratą keliems asmenims jis sutvarkė 1939 m. liepos mėn. (*b. 22, 24*). Jonas Pigaga iš Žiūrų 1938 m. gruodžio mėn. atsiuntė 12 zl už 6 asmenų prenumeratą (*b. 23*). Laikraščio prenumeratorių kai kuriuose kaimuose buvo gana gausu. Pasak ne visai tikslių 1939 m. žinių (*b. 26*), Musteikoje jų buvo 16, Kabeliuose 13, Barčiuose 15, Kuršiuose 16, Mergežeryje 12, Vydeniuose 9, Giraitėje 14, Voriškėse 11 ir t. t. Po 1-2 ir daugiau prenumeratorių buvo Moliadugnyje, Girežeryje, Beržupyje, Trakiškiuose, Smalninkuose, Milioniškėje, Noškūnuose, Palkabalyje, Mančiagirėje ir kitur – keliose dešimtyse mūsų krašto kaimų. Per Kaniavos paštą laikraštį gavo bent 24 kaimų 105 prenumeratoriai, per Marcinkonių paštą – 88, Valkininkų – 137, Varėnos paštą – 44 prenumeratoriai (*b. 27*). Tik rugpjūčio mėn. laikraštis nustojo ėjęs.

„Lietuvių enciklopedijoje“ rašoma, kad 1941-1944 m. J. Latvys buvo Vilniaus valstiečių liaudininkų branduolinės septyniukės narys, per kurį šelpta pogrindinė spauda. Pasak kitų šaltinių, jis hitlerininkų okupacijos metais persekiotas ir slapstėsi Žemaitijoje, o po II pasaulinio karo dirbęs Lietuvos žemės ūkio ministerijoje. Mirties data nurodoma skirtingai: vienur, kad jis mirė Vilniuje 1949 m. rugpjūčio 20 d., kitur – kad rugsėjo 16 d.

Pabaiga. Pradžia Nr. 13, 14, 16

Vytautas Valentinas ČESNULIS

Šį puslapį remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS